

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK JIHLTLARI

To'xtasinov Dadaxon Farhodovich, Ph.D

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Abduolimova Marxabo Ilxomjon qizi

FarDU, 2-kurs magistrant, nabijonovamarxabo8@gmail.com

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar: Husnixat, musobaqa, o'yinlar, psixik zo'riqish, pedagogik texnologiyalar, aqliy rivojlanish.

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini bilim olishga qiziqishini, o'qituvchi mashg'ulotlarning dastlabki kunidanoq o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganishni boshlashi kerakligi, bolalarni dars jarayoniga qay tarzda qiziqtirish lozimligi masalasiga doir mulohazalar berilgan. Shuningdek, oddiy yozuv darsini o'quvchiga qanday usulda o'rgatish, partada to'g'ri o'tirish, ruchkani to'g'ri ushlab, daftarni qoidaga muvofiq qo'yish, ko'zni daftarga nisbatan oraliq masofasini me'yorida saqlash kabi jihatlarni o'quvchilarga tushuntirish orqali ularning husnixati chiroyli bo'lishiga erishish usullariga doir fikrlar tahlil etilgan.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

KIRISH

Ma'lumki ilk bor maktab ostonasiga qadam qo'yan bola maktabgacha tayyorgarlik davrini o'tab keladi. Mana shu davrda uning ilm o'chog'iga bo'lgan pedagogik va psixologik tayyorgarligi juda katta ahamiyatga egadir. Chunki shu davrdan boshlab bolada maktabga nisbatan tassavvur va munosabat to'la shakllanib ulguradi. Bilim dargohiga qadam qo'yan o'quvchining hammasi ham to'g'ridan-to'g'ri tayyorlov guruhlaridan keladi deb ayta olmaymiz. Ularning ba'zilar maktabda ochilgan sinf tayyorlov sinflaridan, ayrimlari bog'chadagi maxsus guruhlardan, ba'zilar esa hech qanday tayyorgarliksiz birinchi sinfga qabul qilinadi. Bola qanday holatda kelishidan qat'iy nazar uning maktabga, o'qishga va o'qituvchiga munosabati ijobiy bo'lmog'i kerak. Bu o'rinda ota-onaning roli ayniqsa katta ahamiyatga egadir. Mana, farzandimiz maktabga qabul qilindi. Uning hayotida kundalik muhit, o'zgaradi. Shuni unutmaslik kerakki, o'quvchining maktab faoliyatiga oson moslashib ketishida uni qabul qilib olgan birinchi o'qituvchisi va ota-onasining o'zaro aloqasi juda muhim o'rin tutadi. Xuddi bolasining kamoli uchun ota bilan onaning birgalikdagi g'amxo'rliqi kabi, endi uning bilim olishi va tarbiyasi uchun uchinchi bir shaxs muallim ham ta'sir ko'rsata boshlaydi. Shuning uchun bolaga qo'yilayotgan talab va uni bajarishga har ikki tomonning ta'siri bir xil va o'zaro mos bo'lishi kerak. Psixik va jismoniy tomondan sog'lom bo'lgan boladan tarbiyasi yomon yoxud bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchi chiqmaydi. Mabodo shunday bo'lgan taqdirda ham bunga ko'proq ota-ona yoki o'qituvchi sababchi bo'ladi. Agar o'quvchi darslardan bo'sh o'zlashtirayotgan bo'lsa, o'qituvchi avvalo buning sababini aniqlashi va eng foydali usulni qo'llamog'i joizdir. Buning uchun

quyidagilardan foydalanish samarali natija beradi:

1. Yaxshi gapirib, maqtash.
2. Ijobiy tomonini boshqalarga na'muna qilish.
3. Tashkiliy ishlarga ko'proq jalb etish.
4. Fanlararo bog'lanish asosida dars o'tishga ko'proq ahamiyat berish[1]. Ushbu sabablar o'quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi.

ASOSIY QISM

O'quvchini fanlardan har tomonlama bilim olishga qiziqtirishni o'qituvchi o'qishning dastlabki kunidanoq boshlashi kerak. Masalan, oddiy yozuv darsini olsak, partada to'g'ri o'tirish, ruchkani to'g'ri ushlab, daftarni qoidaga muvofiq qo'yish, ko'zni daftarga nisbatan oraliq masofasini me'yorida saqlash kabilarni tushuntirish orqali ularning husnixati chiroyli bo'lishi, shu bilan birga buni sog'likka ham ahamiyati borligi uqtiriladi. Hattoki, yuqoridagi qoidalarga amal qilmaganda ko'rish qobiliyatini buzilishi, umrtqa pog'onasi qiyshayib qolish hollari yuz berishi mumkinligi rasmlar orqali tushuntiriladi. Boshqa darslar yuzasidan ham shu yo'sinda olib boriladi. Har bir fanning o'ziga xos xususiyati tushuntirilib, yuqori sinflarda o'tiladigan fanlarning hozirgi o'qitilayotgan darslar bilan o'zaro aloqasi va uzviy bog'liqligi borligi bola ongiga to'liq yetkazilishi lozim bo'ladi. Boshlang'ich sinflarda asosiy fanlar faqat bir o'qituvchi tomonidan o'tiladi va u quyidagi maqsadlarga tayangan holda amalga oshiriladi:

1. Mukammal bilimli, mustaqil fikrlay oladigan yoshlarni tarbiyalash.
2. Bolaning mustaqil yo'nalishiga ko'ra, o'zi sevgan fandan mukammal bilim olishiga qiziqishini oshirish[2].

O'quvchilarga, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilariga darsni yanada faol qiziqarli olib borishda musobaqalar, o'yinlar va har xil boshqotirmalar yaxshi natija beradi. Lekin bunda darsning asosiy maqsadidan uzoqlashib ketmaslik, o'yinlar, boshqotirmalar dars mavzusi asosida bo'lishiga e'tibor qaratmoq darkor. O'qituvchi imkon boricha ko'rgazmali qurol, tarqatma materiallari faqat bir fanga emas, bir necha fanga, hattoki bir necha sinflarga tegishli qilib tayyorlashga erishsa bu uning eng katta yutug'idir. Darsda kartochkalar, test topshiriqlari, boshqotirmalar, turli o'yinlardan foydalanish ham har jihatdan kutilgan samarani beradi. Mashg'ulotlarda faollikka undovchi, zehnni charxlovchi qiziqarli o'yinlardan foydalanish o'quvchining ham jismoniy, ham aqliy jihatdan normal o'sishini ta'minlaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilar tafakkuri. Kichik maktab davri 6-7 yoshdan boshlanib to 9-10 yoshgacha davom etadi. Bu davrda bola u maktab o'quvchilariga qo'yiladigan har xil talablar bilan tanishadi, fan asoslarini o'rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyorlanadi. Uning psixikasi bilim olishga yetadigan darajada rivojlanadi. Shu yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, o'zining qiziquvchanligi, ishonuvchanligi, hayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurning yaqqolliigi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Maktab ta'limiga tayyorlanayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatli va shartli barqaror bo'ladi[3]. Kichik maktab yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati o'qish hisoblanadi. Bolaning maktabga borishi uning psixologik rivojlanishi va shaxsning shakllanishidagi o'rni nihoyatda beqiyos. Bola o'quv faoliyatida o'qituvchi rahbarligi ostida inson ongining turli asosiy shakllari mazmunini egallaydi va insoniy an'analar asosida harakat qilishni o'rganadi.

O'quv faoliyatida bola o'z irodasini o'quv maqsadlariga erishish uchun mashq qildiradi. O'quv faoliyati boladan nutq, diqqat, xotira, tasavvur va tafakkurini kerakli darajada rivojlanishini talab etgan xolda, bola shaxsi rivojlanishi uchun yangi sharoitlarni yaratadi. Birinchi bor maktabga kelgan bola o'z atrofida bilgan psixologik jihatdan yangi munosabat tizimiga o'tadi. U o'zining hayoti tubdan o'zgarganini, unga yangi majburiyatlar nafaqat har kuni maktabga borish, balki o'quv faoliyati

talablariga bo'ysunish ham yuklatilganligini his eta boshlaydi. Oila a'zolarining bola o'quv faoliyati, yutuqlari bilan qiziqayotganligi, shuningdek, uni nazorat qilayotganligi, unga qilinayotgan yangi shakllaridagi muomala munosabat uning ijtimoiy mavqeyi o'zgarganligini to'la his etishiga, o'ziga nisbatan munosabatining o'zgarishiga asos bo'ladi[4]. Kattalar bolalarni amaliy jihatdan o'z vaqtlarini to'g'ri taqsimlash borasida yaxshi o'qish, o'ynash, sayr qilish va boshqa narsalar bilan shug'ullanishga o'rgatadilar. Demak, oilada bola u bilan hisoblashishadigan, maslahatlashishadigan yangi bir o'rinni egallaydi.

O'quvchining maktabdagi muvafaqqiyati uning keyingi psixik rivoji va shaxsining shakllanishida to'liq ijobiy asos bo'ladi. Bola insoniy munosabatlar tizimida ham alohida o'rin egallayotganini, ota-onasi, yaqinlari, atrofdegilar unga yosh boladek emas. balki vazifalari, majburiyatlari bor bo'lgan, o'z faoliyat natijasiga ko'ra hurmatga sazovor bo'lishi mumkin bo'lgan alohida shaxs deb munosabatda bo'ladilar. Buning natijasida bolaning o'z-o'zidan oilasi, sinfi va boshqa jamoalardagi o'z o'rnini anglay boshlaganini ko'rish mumkin. Bu davrda bolaning "Men shuni xoxlayman" motividan, "Men shuni bajarishim kerak" motivi ustunlik qila boshlaydi. Maktabda birinchi sinfga kelgan har bir o'quvchida psixik zo'riqish kuchayadi[5]. Bu nafaqat uning jismoniy salomatligida balki xatti - harakatida ham ya'ni ma'lum darajada qo'rquvni kuchayishi, irodaviy faollikning susayishida namoyon bo'ladi. Bu davrga kelib bola atrofdegilar bilan o'zaro munosabatda ma'lum bir natijalarga erishgan, o'zi xoxlayotgan narsalarni hamda, o'z oilasida o'z egallagan o'rnini aniq biladigan bo'ladi. Shuningdek u o'zini o'zi boshqarish malakasiga ega bo'ladi, vaziyat va holatga qarab ish yurita oladi.

Bu yoshdagi bolalar ularning xatti-harakatlari va motivlari ularning o'zlariga beradigan baholariga qarab "Men yaxshi bolaman" emas, balki bu xatti-harakatlar o'zgarar ko'z o'ngida qanday namoyon bo'lishiga qarab baholanishini tushuna boshlaydilar. Bola maktab ta'limiga bog'chada tarbiyalanyotganida tayyorlanadi. Psixolog reja tadqiqotlarida 6-7 yoshli bolalardan turli xil balandlikdagi idishlardagi suv miqdorini belgilash so'ralgan va bolalar suv miqdorini bir-biri bilan teng bo'lgan idishlarda ko'rganlaridan so'nggina o'z javoblari noto'g'riligni bilganlar. Kichik maktab davrida tasavvur asosan bolalar rasm chizishda, shuningdek ertak va hikoyalar to'qiyotganlarida rivojlanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalar tasavvuri juda keng va xilma-xil bo'ladi. Ayrim o'quvchilar asosan real borliqni tasavvur etsalar boshqalari fantastik obraz va vaziyatlarni tasavvur etadilar. Shunga bog'liq kichik maktab yoshidagi bolalarni realistlar va fantazyorlarga ajratish mumkin. Bolalar ko'pincha o'zlariga ma'lum obrazlar, syujetlardan foydalangan holda yangi obrazlarni tasavvur etadilar, yaratadilar. Bu tasavvurlar asosida ularning qo'rquvni yengish, do'st topish, xursandchilik hislari yotadi. Bundan tashqari tasavvur terapevtik natija olib keluvchi faoliyat sifatida ham namoyon bo'lishi mumkin. Bola real hayotda qiyinchiliklarga duch kelib, ulardan chiqib keta olmagan holatda ko'pincha hayolga beriladi. Masalan, mehribonlik uyida tarbiyalanayotgan bola o'zining hamma havas qiladigan oilasi, uyi bo'lishini, bu uyga o'g'rilar kelib qolsa, u qahramonlik qilishini tasavvur qiladi. Tasavvur bolani vaqtinchalik bo'shshiga va bu bo'shshish vaqtida ota - onasiz yashashini davom ettirish uchun kuch to'plashga imkoniyat yaratadi. O'z bolasiga doimiy baqiradigan asabiy ona o'z farzandining tasavvurida mehribon farishta, o'z onasini katta, qo'rqinchli xavfdan qutqarayotgan qahramonlik yoki bolaga doimiy ravishda ozor berganligi uchun ham o'lib yotgan ona sifatida tasavvur etishi mumkin.

O'z tasavvurida yaxshi yoki yomon holatlarni boshidan kechirgan bola o'zining kelgusi xatti-harakatlar motivatsiyasini tayyorlaydi. Kattalarga nisbatan tasavurning bolalar hayotida ahamiyati juda katta. Bola tasavvur qilib atrof hayotni chuqurroq bila boshlaydi, o'z-o'zining shaxsiy tajribasidan tasavvur yordamida chetga chiqa oladi, ijodiy layoqati rivojlanadi, shaxsiy xususiyatlarining rivojlanishiga xizmat qiladi. O'quv faoliyati xususiyatlari. Kichik maktab yoshidagi bola o'qituvchisi bilan mustahkam emotsional bog'liq bo'ladi. Shu davrgacha bevosita kattalar rahbarligida u yoki bu axborotlarni o'zlashtirib kelgan bo'lsa endi o'z xohish irodasi bilan zarur ma'lumotlar to'plashga, o'z qiziqishlari ustida mukammal izlanishga o'z oldiga aniq maqsad va vazifa qo'yishga harakat qiladi. Bolaning ana shu faolligi xotirasining muayyan darajada rivojlanishini bildiradi[6]. Oqilona tashkil

qilingan ta'lim jarayoni mazkur yoshdagi bolalarning tafakkurini jadal rivojlantiradi. Shu yoshdagi bola boshqa davrlarga qaraganda ko'proq narsani o'zlashtiradi. Maktab ta'limi o'quvchining turmush tarzini ijtimoiy mavqeyini sinf jamoasi va oila muhitidagi ahvolni o'zgartiradi, uning vazifasi o'qishdan bilim olish, ko'nikma va malakalarini egallash, o'zlashtirishdan iborat bo'lib qoladi. Kichik maktab yoshidagi bolaning muhim xususiyatlaridan biri unda o'ziga xos ehtiyojlarning mavjudligidir. Bu ehtiyojlar o'z mohiyati bilan muayyan bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga qaratilmay, balki faqat o'quvchilik istagini aks ettirishdan ham iboratdir. Shu ehtiyojlar asosida o'z kundaligiga, shaxsiy o'quv qurollariga dars tayyorlash burchagiga, kitob qo'yish javoniga ega bo'lish kattalardek har kuni maktabga borish istagi yotadi.

Kichik maktab yoshidagi bola o'zining tub mohiyati va vazifasini tushunib yetmaydi, balki hamma maktabga borishi kerak deb tushunadi. Ammo u kattalarning ko'rsatmalariga amal qilib tirishqoqlik bilan mashg'ulotlarga kirishib ketadi. Oradan ma'lum vaqt o'tgach shodiyona lahzalarning taassuroti kamayishi bilan maktabning tashqi belgilari o'z ahamiyatini yo'qota boradi va bola o'qishni kundalik aqliy mehnat ekanligini anglaydi. Shunda bola aqliy mehnat ko'nikmasiga ega bo'lmasa uning o'qishdan ko'ngli soviydi, unda umidsizlik hissi vujudga keladi. O'qituvchi esa bunday holning oldini olish uchun bolaga ta'limning o'yindan farqi, qiziqarliligi haqida ma'lumotlar berishi va uni shu faoliyatga tayyorlashi kerak. Ta'limning mazmuni o'quvchining bilimlarni egallashga qiziqishi o'z aqliy mehnati natijasidan qanoatlanish hissi bilan uzviy bog'liqdir.

Bu his o'qituvchining rag'batlantirish bilan amalga oshiriladi va o'quvchida samaraliroq ishlash istagi va ishtiyoqini shakllantiradi. Bolada paydo bo'lgan faxrlanish o'z kuchiga ishonish hislari bilimlarni o'zlashtirish va malakalarni rivojlanishiga xizmat qiladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarni o'qitish jarayoni o'quv faoliyatining asosiy komponentlari o'quv vaziyatlari, o'quv harakatlari, nazorat etish va baholash bilan (V.V.Davidov bo'yicha) tanishtirishdan boshlanadi. Bu borada barcha predmetli harakatlar aqliy rivojlantirishga qulay bo'lgan sharoitda amalga oshirilishi juda muhim. Agar bola o'quv harakatlarini noto'g'ri bajarsa bu uning o'quv harakatlarini yo nazorat va baholash bilan bog'liq harakatlarni bilmasligi yoki ularni yaxshi egallamaganligidan bo'lishi mumkin[8].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bolaning mustaqil ravishda bajarilgan harakatlar natijalarini o'z xatti-harakatlari xususiyatlari bilan taqqoslay olishlari unda o'z o'zini nazorat etish xususiyatlarini ma'lum darajada shakllanganidan dalolat beradi O'quv vaziyatlarida bolalar ayrim turdagi masalalarni yechish usullari bilan tanishadilar va ularni egallagan zahoti aniq bir masalalarni yechishda amaliy foydalanadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dadakhon, T., & Sabohat, A. (2022). Developing Creative Thinking through Primary School Students Solving Problems. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 6, 71-76.
2. Dadakhon, T. (2022). Factors that Review Students' Imagination in the Educational Process. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 5, 551-557.
3. Farkhodovich, T. D. (2022). The Problem of Forming Interpersonal Tolerance in Future Teachers. *International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology*, 2(4), 12-15.
4. Tukhtasinov, D. (2018). DEVELOPMENT OF LOGICAL THINKING OF PUPILS OF 5-9TH GRADES IN THE LESSONS OF MATHEMATICS. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych*, 209(22), 586-587.
5. Khusanova M. K. ANALYSIS OF DISCRETE CONVOLUTION IN THE MATLAB PROGRAM //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 4. – C. 1023-1028.
6. Khusanova M. K. COMPARISON OF FILTERS WITH FINITE PULSE CHARACTERISTICS AND INFINITE PULSE CHARACTERISTICS IN MATLAB //Scientific progress. – 2021. – T. 2.

– №. 5. – С. 292-299.

7. Khusanova M. K. USING DECIMATION AND INTERPOLATION WHEN PROCESSING SIGNALS IN MATLAB //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 5. – С. 300-306.
8. Хусанова М.К. СЕТЕВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И МОНИТОРИНГ //Research Focus. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 177-183.